

КИТОБ МУҚОВА САНЪАТИ**Носир Хусанов**

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti

DOI: <https://doi.org/10.37547/ssa-V5-01-27>

Аннотация: Ушбу мақолада “Китобмуқова санъати” бу санъати тури Қадимги Мисрда милоддан аввал IV асрнинг Ефиопия (переплет) боғловчилари, биринчи китобнинг муқоваси ҳаётга тадбиқ этилган эди. XIV асрнинг Жаноб Гуттенберг томонидан кўчма типдаги босмаҳона ихтиро қилиниши билан у узум прессида айланганлиги, китоб нашр этишда инқилоб юз берди. Ўрта Осиёда ўрта асрларда хаттотлик санъати кенг ривожланди. Машҳур хаттотларнинг кўп авлодлари Китоб тайёрлаш усулини –материаллар, сиёҳ, хат кўчириш техникасини такомиллаштириб бордилар. Муқова-бу китоб, журнал ёки бошқа ҳар қандай нашрнинг ташқи элементи бўлиб, унинг ички саҳифаларини ҳимоя қилади ва кўпинча реклама ва ахборот воситаси вазифасини бажариши ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: Бумвинил, графика, копт, композиция, визуал, эстамп, универсал, сторйборд, семантика.

Аннотация: в данной статье "Искусство книжной обложки" этот вид искусства был представлен в Древнем Египте на эфиопском (переплетном) переплете IV века до н.э., на обложку первой книги был нанесен жизнь. С изобретением мистером Гуттенбергом в XIV веке портативного печатного станка, который был заменен прессом для винограда, в книгоиздании произошла революция. В Средние века искусство каллиграфии получило широкое развитие в Центральной Азии. Многие поколения знаменитых каллиграфов довели до совершенства методику оформления книги - технику перемещения материалов, чернил, букв. Обложка - это внешний элемент книги, журнала или любого другого издания, который защищает его внутренние страницы и часто используется в качестве рекламного и информационного носителя.

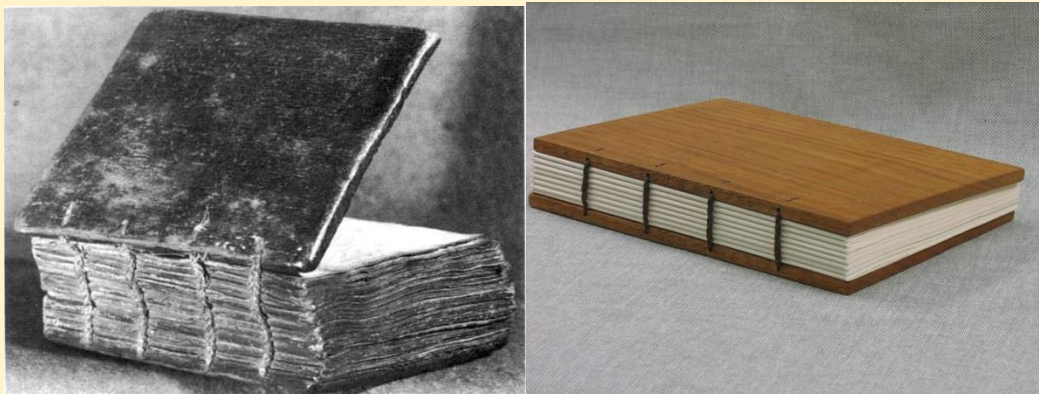
Ключевые слова: Бумвинил, графика, коптский, композиционный, визуальный, эстамп, универсальный, раскадровка, семантика.

Abstract: In this article "The Art of book cover", this type of art was presented in Ancient Egypt on an Ethiopian (bookbinding) binding of the IV th century BC, life was applied to the cover of the first book. With the invention of the portable printing press by Mr. Guttenberg in the tenth century, which was replaced by a grape press, a revolution took place in book publishing. In the Middle Ages, the art of calligraphy was widely developed in Central Asia. Many generations of famous calligraphers have perfected the book's design technique - the technique of moving materials, ink, and letters. A cover is an external element of a book, magazine, or any other publication that protects its internal pages and is often used as an advertising and informational medium.

Keywords: Bumvinil, graphics, coptic, compositional, visual, print, universal, storyboard, semantics.

Қандай қилиб китоб муқоваси муқовага айланди.

Кодекс шаклида биз билган дастлабки боғловчилар Копт1. боғловчилари (милоддан аввалги 4-аср), Ефиопия (переплет)боғловчилари, биринчи китобнинг муқоваси ҳаётга тадбиқ этилган эди.

Ефиопия (переплет) мажбурий. Санъат тарихи доктори, профессор И. Р. Мокрецованинг

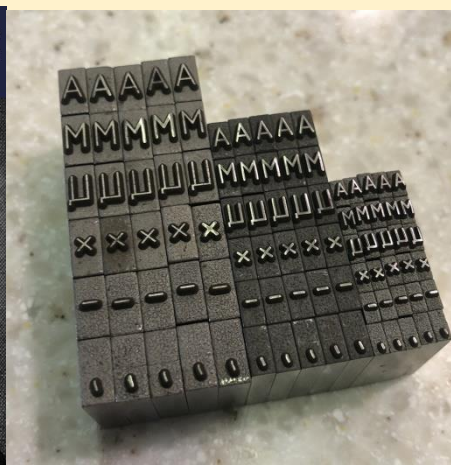
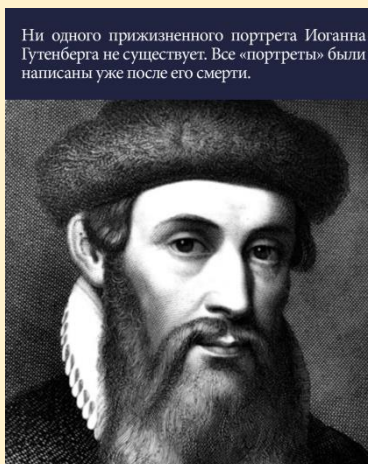
Гутенберг Инжили: Европадаги биринчи босма китоб

Жаноб Гуттенберг томонидан кўчма типдаги босмахона ихтиро қилиниши билан у узум прессида айлантирилиб, китоб нашр этишда инқилоб юз берди. Китоблар тезроқ чоп этила бошлаганидан бери. Кейинги юз йил ичида, Гуттенбергнинг фойдали ихтиросидан сўнг, юзлаб босма китоблар миллионлаб китобларга айланди.

Агар бирор нарса бўлса, бу аввалги хабарнинг давоми. Энди тўғридан-тўғри Европадаги биринчи, аниқроғи, биринчи босма китоблардан бири ҳақида гапирайлик. Гутенберг Инжили 1452-1454 йилларда нашр этилган. Иоганн Гутенберг бошчилигидаги 20 кишилик гуруҳ унинг устида икки йил ишлади ва унинг тиражи 180 нусхани ташкил этди, бу саҳифаларни бирма-бир териш керак бўлган вақт учун жуда кўп эди. [1].

Хар бир саҳифа қўлда терилди, матнга металл ҳарфлар (хат маркалари) қўйилганди, уларга махсус сиёҳ суртилди, сўнгра улар босма пресс ёрдами билан қоғозга босилди. Аммо шу сабабли, китоб сеҳрли тарзда босмахонадан тайёр шаклда чиқмади. Гутенберг машинани икки томондан чоп этиш учун олти ой давомида курашди (принтер сотиб олиш учун менга бир хил вақт керак бўлади). Бундан ташқари, у янги шрифт яратди, яъни бир даста (тахминан 300) металл ҳарфлар яна эритилиши керак эди, бундан ташқари ҳар бир бобнинг бошида чиройли бош ҳарфларни чизиш, чизмалар (табiiй равишда, қўлда) қилиш керак эди.

1. Копт боғловчилари Византия ва Ғарбий Европанинг аксарият боғловчилари учун асос бўлган биринчи боғловчилардир. Улар китобни ўраб турган камарларни маҳкамлаш учун тешиклари бўлган юмшоқ чарм муковалар эди. Мисрдаги қадимги христиан монастырлари харобаларида 4-5 асрларга оид юзга яқин Копт китоблари топилган.

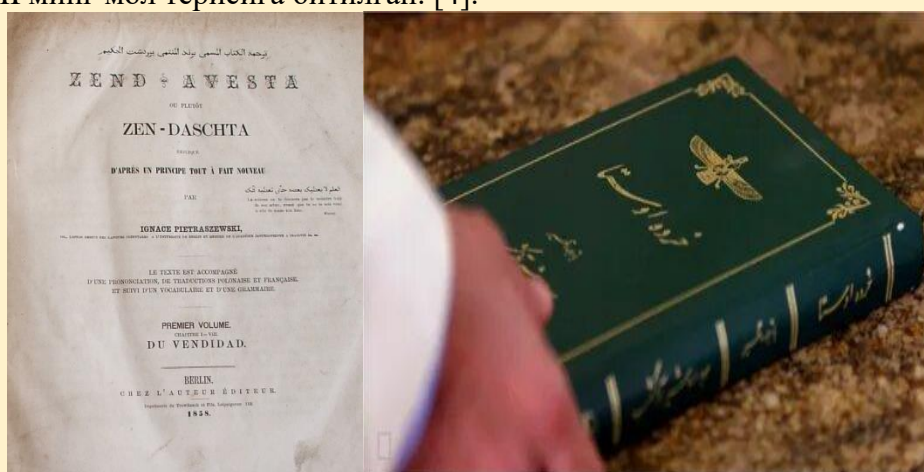

Гутенбергнинг портрети ва у ихтиро қилган метал босма харифлари.

Готический (переплет) мажбурий . Генегау йилномалари китобидан миниатюра.XV асрлар.

Ўрта Осиёда, хусусан, Хоразмда миллоддан аввал 1-мингйилликнинг 1-ярмида вужудга келган зардўштилик динининг муқаддас китобларидан Авестонинг қадимий нусхаси ҳам XII минг мол терисига битилган. [4].

Инглиз ва араб тилидаги авесто китоби.

А.Иброҳимов ва А.Сулаймонов ҳаммуаллифлигидаги “Китобот санъатига оид атамаларнинг изоҳли – иллюстратив луғати”да келтиришича, қоғоз дастлаб Хитойда ихтиро қилинган ва VI–VIII асрларда араблар орқали Эрон, Шимолий Африка, Кипр, Испания, Марокаш ва бошқа мамлакатларга ёйилган. VIII асрнинг иккинчи ярмига келиб Самарқандда ҳам қоғоз ишлаб чиқариш йўлга қўйилган.

Ушбу қоғозлар таркиби, сифати, тозалиги, нафислиги, жилдорлиги, пишиқлиги ва, албатта, баҳоси билан ажралиб турган. Мисол учун, Самарқанднинг ипақдан тайёрланган “қоғози абришемий”1.си китобот санъати билан шуғулланувчилар ўртасида кадрланганлиги боис, баҳоси юқори бўлган. Шу сабабдан мазкур жараёнда қоғоз турини фарқлай олиш малакасига эга мутахассисларнинг бўлиши мақсадга мувофиқ саналади.

Айнан мана шу жараёнлар асносида аниқланган мезонлар китоб баҳосининг қарийб 20-30 фоизини ташкил қилиши эътироф этилади. Қўлёзма баҳосининг қолган 15-20 фоизини китоб безаш санъати – муқова, унинг қайси материаллардан ясалгани, унда бўртма ва босма турунж нақшларнинг мавжуд ёки мавжуд эмаслиги, зарварақларнинг асосий нақш беаги тури ва миниатюра композициялари мавжуд ёки мавжуд эмаслиги ҳамда уларнинг китоб тематикасига боғлиқлиги ташкил қилади.[2].

Ўзбекистон замини қадимдан буюк тамаддунлар маркази, маърифат бешиги саналган. Асрлар давомида катта худудларда империяларда ҳокимиятни қўлга киритган қудратли ҳукмдорлар Евроосиё китъаси тарихининг йўналишини ўзгартирди, фан, шеърият ва санъат даҳолари инсоният тараққиётига бекиёс ҳисса қўшдилар. [3].

Ўрта Осиёда ўрта асрларда хаттотлик санъати кенг ривожланди. Машҳур хаттотларнинг кўп авлодлари Китоб тайёрлаш усулини — материаллар, сиёҳ, хат кўчириш техникасини такомиллаштириб бордилар.

Х-ХII-асрларда Мовароуннаҳрда муайян соҳа сифатида шаклланган китобат санъати XIV-XV-асрларда янги тараққиёт босқичига кутарилди. Ҳар бир Китоб қоғозидан тортиб муқовасигача, сиёҳдан то буёқлари-ю зарҳалигача маълум меъёрдаги модда, режа ва қоида асосида тайёрланади, ҳатто Китобдан хушбӯй ҳид анқиб туриши учун баъзан сиёҳга гулоб ёки анбар қўшиларди. [4].

Китоб муқоваси нима?

Муқова-бу китоб, журнал ёки бошқа ҳар қандай нашрнинг ташқи элементи бўлиб, унинг ички саҳифаларини ҳимоя қилади ва кўпинча реклама ва ахборот воситаси вазифасини бажаради.

Муқова китоб блокнинг қоғоз муқовасидир. Анъанавий китоб муқова материали қалин қоғоздир. Бироқ, қоғоз кўпинча фақат бардошли ва чидамли материаллар билан қопланган асосга эгадир. Бундай материал шаффоф полимер бўлиб, бу муқовани нафақат бардошли, балки чиройли (бумвинил)2. қилади.

1.Қоғози абришемий -Ишлаб чиқариш учун хом ашё ипак бўлган қоғози абришемий қоғоз тури ўзининг юқори сифати билан айниқса европалик савдогарларнинг, эътиборини тортди...

2.Бумвинил- матбаа саноатида ишлатиладиган энг машҳур боғловчи материаллардан биридир.

Китоб муқоваси (завороты) йўл чизиғи,(оборот) орқа томони, (лицо) олди қсми.

Китоб муқоваси одатда қалин қоғоз ёки юмшоқ картон варақ бўлиб, у китоб блокига ўралган. Бу уни ҳимоя қилишга хизмат қилади. Қаттиқроқ материаллардан тайёрланган китоб муқовалари боғлаш деб аталади.

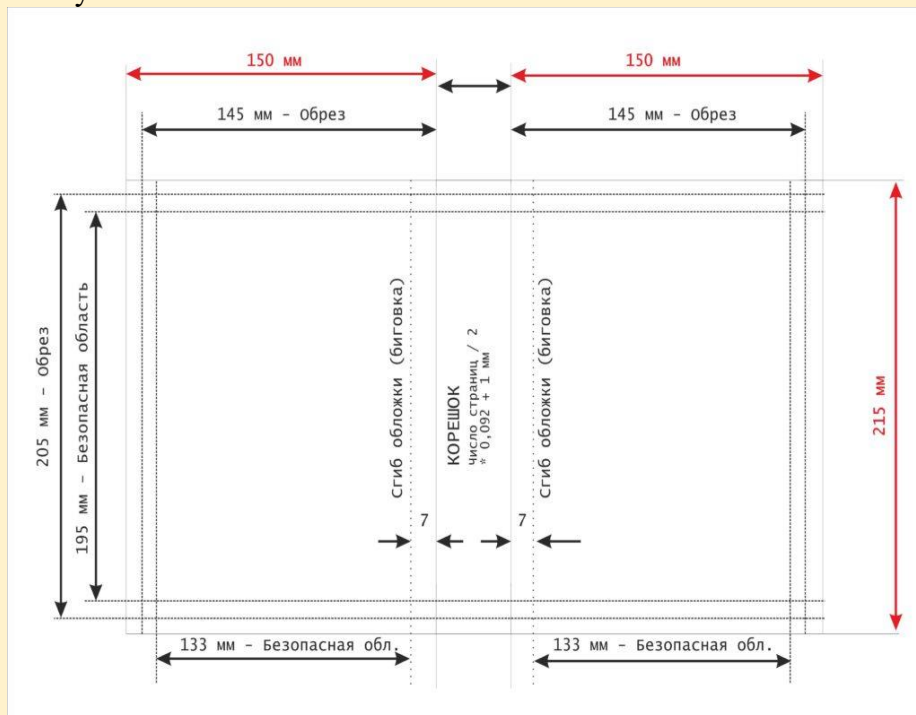
Муқовадаги китоб таркибий жиҳатдан мажбурий китобдан бироз фарқ қилади: одатда унда варақалар йўқ. Муқовада китоб яшаш боғлашдан кўра арзонроқ.

Китоб муқоваси бу романи ўқувчиларга тақдим этишнинг ижодий ва ҳаяжонли усули. Бу китобни ўраб турган жозибали китоб муқоваси дизайни шаблони бўлиб, унинг мазмунини кўриб чиқишга имкон беради ва ўқувчи- ларни уни янада ўрганишга ундайди. Китобнинг муқовасида ҳикоянинг сарлавҳаси, муаллифи каби муҳим элементлари намойиш этилган ва кўпинча ҳикоянинг мавзуси ёки кайфиятини акс эттирувчи расмлар мавжуд бўлади.

Ушбу дизайнлар саҳифалардаги дунёга ойна бўлиб, ўқувчиларни адабий саёҳатга чиқишга таклиф қилади.

Китоб муқоваси шаблонларидан қандай фойдаланиш мункун

Шаблон-бу қисмларни белгилаш учун қурилма, ўлчамлари бир хил бўлган маҳсулотлар ишлаб чиқарилган намуна. Ушбу мафтункор муқова дизайнлари нафақат санъат ва эстетикадан иборат; улар адабиётни ҳаётга олиб келадиган воситалардир. Ажойиб лойиҳаларингиз учун махсус китоб муқоваси шаблонларининг хусусиятларидан қандай фойдаланишингиз мумкин:

Китоб муқовасининг шаблони наъмунаси.

1. Визуал1. жозибadorликни оширинг: яхши ишлаб чиқилган муқова дарҳол эътиборни жалб қилиши мумкин. Бу ажойиб романми ёки малифнинг ўз ижодими, муқова шаблонидан фойдаланиб, ўқувчини ўзига тортадиган жозибали элемент қўшилади.

2. Китоб ҳисоботларини бойитиш: эстетик муқоваларни қўшиш орқали ҳисоботларни кейинги босқичга олиб чиқинг. Малиф ҳикоянинг моҳиятини муқовада ижодий тақдим этишлари, ичкарида нима кутаётгани ҳақида тасаввур беришлари мумкин.

3. Тасаввурни ёқинг: ижодий ёзиш лойиҳалари учун малифни ўзларининг ҳикоялари учун ўзларининг муқова дизайнини яратишга таклиф қилинг. Ушбу машқ уларни ўзларининг ҳикояларини визуал равишда тақдим этишга ундайди, ижодий жараёнига ҳаяжон қўшади.

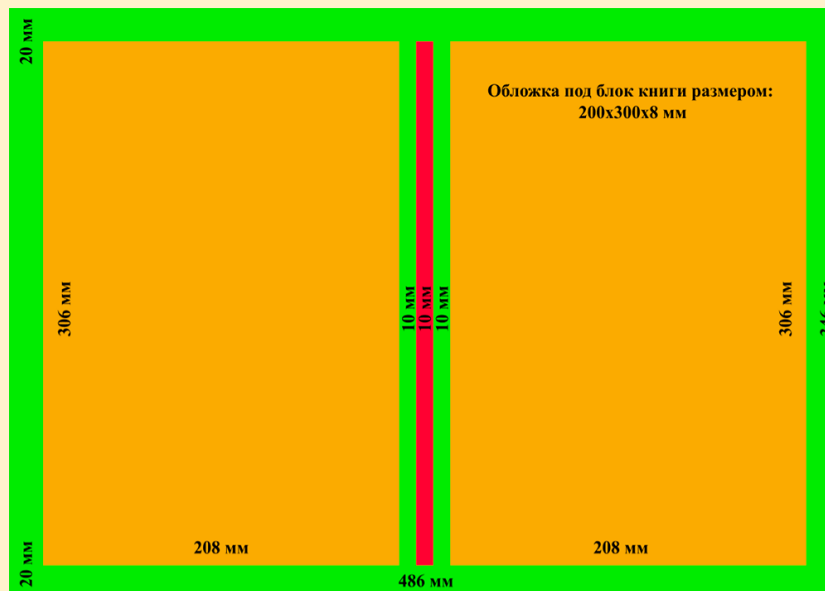
4. Визуал саводхонликни ошириш: китоб муқоваларининг таркибий қисмларини таҳлил қилиш ўқувчиларга визуал саводхонлик кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради. Улар ушбу элементларнинг умумий хабарга қандай ҳисса қўшишини тушуниш орқали белгилар, ранглар ва типография вариантларини очишни ўрганадилар.

5. Китоб муқоваси намоиши: малиф тўлиқ ёки қисман муқова яратадиган ва ўз лойиҳаларини тенгдошларига тақдим этадиган китоб муқоваси галереясини ташкил қилинг. Ушбу қўшма фаолият ҳар бир ўқувчианинг ижодий салоҳиятини нишонлаб, ғурур ва ютук ҳиссини уйғотади.

6. Ҳар қандай мавзуга мослашиш: китоб муқовалари нафақат адабиёт дарслари учун мўлжалланган. Барча фанлар бўйича мактаб лойиҳаси учун китоб муқовасини кенгайтиринг. Тарихий шахсларнинг "таржимаи ҳоли", илмий тушунчалар ёки математик тамойиллар тасвирланганлигидан қатъи

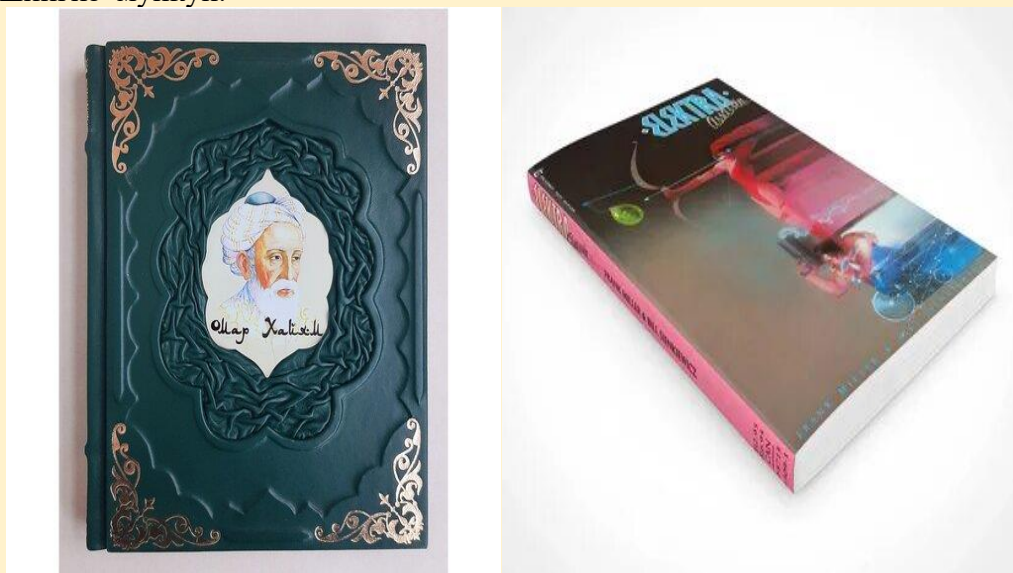
1. Визуал-бу маълумотларнинг аксариятини кўриш ёрдамида қабул қиладиган одам назар, шаблонлар ижодий ифода учун (универсал) 1. восита бўлиб хизмат қилади.

7. Мавзулар ҳақида мулоҳаза юритинг: малифни роман мавзуларини ифодаловчи муқовалар яратишга таклиф қилинг. Ушбу фаолият тарихнинг чуқур маъноларини пухта кўриб чиқишга ундайди. Китоб муқоваси шаблон-ларининг кенг ассортименти мавжуд, ўқитувчилар учун бир марталик ресурсни таклиф қилувчи Storyboard2.

Намуна китоб муқоваси ҳажми

Ушбу шаблонлар сизнинг ўқувчиларингизнинг ижодкорлиги ва адабиётни тушуниши гуллаб-яшнаши учун асосдир. Тасаввурни ёқадиган ва ўқув тажрибасини бойтадиган ажойиб тасвирлар ва бадий чизмалар билан синф лойиҳаларингизни яхшилашингиз мункун.

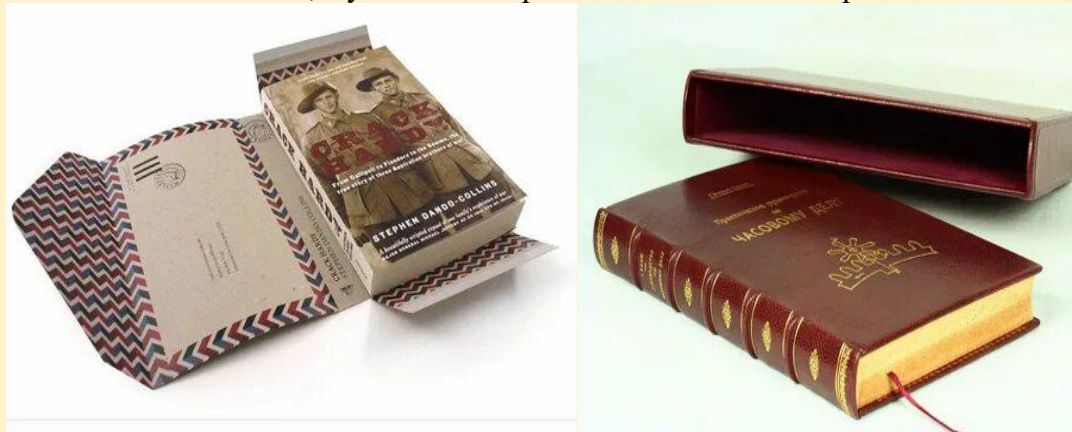
Китоб муқовасидан қаттиқ ва юмшоқ туридан намуна.

1. Универсал-ўз касбининг барча мутахассисликлари бўйича малакали (масалан, универсал токер); кўп қиррали билимга эга шахс.

2. Storyboard деб (<https://www.storyboardthat.com/>) - бу комикслар форматида ҳикоялар яратиш учун онлайн хизмат. Бу фойдаланувчиларга тайёр шаблонлар ва белгилар ёрдамида ҳикоялар яратишга, шунингдек матн ва расмларни қўйишга имкон беради.

1. Муқова китоб дизайнининг энг муҳим элементи бўлиб, ўқувчи китоб олаётганда биринчи кўради. Муқова асар билан биринчи танишиш учун мўлжалланган ва у

хақида энг тўлиқ маълумотларни ўз ичига олади. Муқова юмшоқ ва қаттиқ бўлиши мумкин. Нуфузли серияли нашрлар кўпинча (суперобложкой)1. ноёб қоғоз қопқоғи билан таъминланади-қоғоз қопқоғи, жуда эҳтиёткорлик билан ишлаб чиқарилади.

Китобни устидаги ноёб қоғоз қопқоғи юмшоқ ва қаттиқ бўлиши мумкин.

Тарихда яшаб ўтган ҳар бир ҳукмдор ёки давлат арбоби ўз фаолиятида фан, маданият ва санъат соҳасини кадрлаган тақдирдагина у юртда тинчлик, ободончилик ҳамда фаровонлик бўлган. Юртимиз ҳудудларида IX–XII асрларда рўй берган уйғониш даври, кейинчалик XV–XVI асрларда юз берган маданий юксалишларда биринчи навбатда ўша даврдаги ҳукмдорларнинг ҳиссаси беқиёсдир. Шундай экан бугунги кунда мамлакатимизда санъат ва маданият соҳасининг давлат сиёсати даражасига кўтарилиши ҳам бежиз эмас албатта. Сўнги йилларда ҳукуватимиз томонидан китоб санъатини ривожланиш йўлида чиқарилаётган фармон ва қарорлар ҳам бевосита ушбу соҳани янада тараққий топтиришга хизмат қилишига умид қиламиз.

1.(Суперобложкой) -бу китобни устидаги ноёб қоғоз қопқоғи.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://dzen.ru/a/XxlaDfsfc22ilKQT>
2. <https://veritas.uz/ru/page/616/nodir-lezma-kitoblar-anday-baolanadi>
3. <https://veritas.uz/ru/page/616/nodir-lezma-kitoblar-anday-baolanadi>
4. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси К ҳарфи